

POSUDEK OPONENTA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Historický ústav FF UHK

Běloruské národní obrození na přelomu 19. a 20. století

Stanislav Koplš

Diplomová práce Stanislava Koplše si klade za cíl „analyzovat základní identitární a politické požadavky běloruských obrozenců z přelomu 19. a 20. století“ prostřednictvím jejich zasazení do kontextu dějin moderního středoevropského nacionalismu. Stanovuje si tři základní otázky, a to po motivech formování nacionalismu a jeho podobě; po kontextu téhož v širším rámci teorie nacionalismu; a nakonec po „úspěšnosti“ tohoto konstruktů? Chronologicky se tak pohybujeme mezi počátkem 60. let 19. století a stalinskou likvidací hnutí o sedmdesát let později.

Takto pojaté téma přirozeně vyvolává pochybnosti ohledně pramenné základny, resp. její dostupnosti. Ty se však Stanislavu Koplšovi daří relativně záhy rozptýlit, neboť se mu daří v širokém záběru kombinovat prameny archivní s edicemi či prameny literárními, a to tak, že práce ve výsledku stojí na pevném základě poctivého, promyšleného výzkumu. V některých tématech byl sice autor nucen kompenzovat nedostatečnou pramennou základnu zprostředkovanými zmínkami v sekundární literatuře, vzhledem ke kontextu lze však toto řešení akceptovat. Z hlediska sekundární literatury autor téma kontextualizuje do „zavedených teorií nacionalismu“ (Anderson, Gellner, Řezník, Hroch), zároveň také velmi obratně využívá množství běloruské i další zahraniční literatury. Reflektuje přitom, což je zásadní, význam původu jednotlivých textů pro jejich perspektivu, což je důležité hlavně v případě polské a ukrajinské literatury k tématu.

Práce je strukturována do tří kapitol. První z nich je metodologicko-teoretická a autor v ní předestírá své chápání problému moderního nacionalismu. Toto teoretické rámování svým způsobem umožňuje autorovi překlenout problém s děravou pramennou základnou, navíc je zjevné, že v teorii dějin nacionalismu se velmi dobře orientuje. Úvodní kapitola je tak velmi umným shrnutím potenciálních teoretických východisek, přičemž autorovi nelze vytknout, že se ve svém výkladu hlásí ke kombinaci konstruktivistických výkladů. Z pohledu nejnovějšího výzkumu je nicméně uvedený přehled poněkud nekompletní – zcela chybí reflexe post-konstruktivistického přístupu založeného na tezi Rogerse Brubakera o národu coby „události“ s nutností neustálé „sebe-identifikace“, trochu připomínající reanovský koncept neustálého sjednávání. To je škoda, protože nejenže je tato teorie velmi vlivná v aktuálních výkladech středoevropských nacionalismů (viz Judson, Zahra, King o českých zemích) a umožňuje se vyhnout teleologickým výkladům konstruktivismu, ale její využití by nepochybně výklad práce mohlo učinit ještě plastičtější. Není také asi úplně šťastné začínat teoretickou kapitolu otázkou „co je esencí“ národa, když esencialismus je jedním ze základních teoretických rámců. A konečně je otázka, zda lze Geertzovo tvrzení o automatické příslušnosti ke kulturní skupině definovat jako primordiální teorii národa.

Druhá kapitola seznamuje čtenáře s dějinnou realitou regionu se zaměřením se na politiku vládnoucí (ruské či sovětské) moci napříč obdobím. Jakkoliv je přehled poučený, v řadě oblastí je velmi zjednodušující a práce zde balancuje na tenké hranici „příliš velkého sousta“. To by v zásadě nevadilo, neboť autor situaci nakonec zvládá se ctí, za problém však považuje skutečnost, že minimálně v těchto pasážích jakoby text opouštěl svoje přihlášení se k konstruktivistické interpretaci národní identity a opakovaně sklouzává k esencialistickému pojetí. Např. kapitola „Rusifikace Bělorusů“ tak začíná tvrzením, že „východoslovanská etnika – běloruské a ukrajinské – pohlížela ruská moc...“, což zjevně předpokládá: a) že něco jako etnika objektivně existuje; b) že *nejpozději* v 19. století existují

„Bělorusové“ a „Ukrajinci“ coby jasně vymezený národní koncept. Obojí ale nezapadá do výkladu jinde. Samozřejmě, autor se může snadno hájit tvrzením, že jen aplikuje logiku moskevských vládnoucích elit v jejich procesu konstruování ruské státní a potažmo národní identity, jenže to není z textu zřejmé a samo o sobě je sporné, jak samotný tento proces zapadá do zrodu moderní národních konceptů (počínaje otázkou, co je vlastně v mysli carského režimu „Rus“). Podobně hned následující kapitola ve svém názvu prostě počítá s tím, že „Bělorusové“ existují jako jasně vymezená skupina, o čemž lze i počátkem 20. století z hlediska sebe-identifikace obyvatel regionu ve velkém rozsahu pochybovat. V těchto pasážích tak práce ztrácí na přesvědčivosti, resp. by potřebovala ještě argumentačně sladit s vlastními východisky.

Třetí kapitola cílí na „samotné běloruské národní obrození“ a jednotlivé prvky, kolem nichž byla konstituována běloruská identita – jazyk, literatura, žurnalistika, historiografie a nakonec i politika. Pozornost je věnována i vztahům ke geografickému prostoru, resp. okolním „druhým“. Tato kapitola je velmi silná v postihu všech možných potenciálních alternativ k národně konstruovanému „běloruství“, počínaje ruskou státní ideologií o „trojím lidu“ přes litvinismus až po západorusismus. Samotný bělorusismus pak autor zdatně analyzuje na příkladu literární tvorby, což je nepochybně nosné, nicméně inherentně problematické, neboť se nutně jedná o malý (elitní) výsek historické zkušenosti. I tak ale výklad téměř ideálně zapadá do hrachovského pojetí formování národní identity a je jeho vynikajícím příkladem, přičemž je třeba zmínit důležitý moment, kdy popsany vývoj ve 20. a 30. letech jasně vymezuje limity fáze C tváří v tvář nepříznivému historicko-politickému vývoji. Nepochybně zajímavá je i pasáž věnovaná recepci národní identity mezi obyvatelstvem, jež však trpí jak zřejmě nevyhnutelnou závislostí na sekundární literatuře, tak i optikou až příliš akcentující pohled nacionalizujícího úsilí národně sebe-identifikujících se intelektuálních elit. I tak je však třeba ocenit, že byla zařazena, neboť ukazuje, že autor si je vědom apriorních limitů „obrozenecké“ optiky pro studium dějin nacionalismu.

Stanislav Kopiš se ve své práci pokusil velmi ambiciózním způsobem syntetizovat dějiny moderního běloruského nacionalismu. S jistými výhradami soudím, že se mu tento cíl podařilo naplnit. Samozřejmě, takto rozsáhle pojatý text vyvolává ve čtenáři celou řadu otázek, což je ale do jisté míry dokladem jeho kvalit. Lze se tak například ptát, zda tedy autor rozumí národotvornému procesu coby elitnímu konstrukt, nebo zda předpokládá jistou „etnickou podmíněnost“ procesu identifikace? Když autor tvrdí, že alternativní konstrukty identit neuspěly mj. pro rozpor mezi „zájmy představitelů a zájmy venkovského obyvatelstva“, nelze se neptat, jaká je tady souvislost mezi národem-ideou a národem-skupinou? Stejně tak lze vyslovit i otázku, jak je vlastně v textu definováno ono „venkovské obyvatelstvo“, které má ony společné zájmy? Lze opravdu tvrdit, že za úspěchem, resp. přežitím myšlenky bělorusismu stojí fakt, že šlo o myšlenkový proud vzešlý „zdola“? Je toto podmínka formování národní identity? Není za konečným úspěchem právě tohoto proudu spíše shoda okolností a náklonnost elit? A, poněkud hnidopišsky, je šťastné v textu o konstrukci národní identity operovat údajnou „mírumilovnou povahou“ analyzované skupiny?

Tyto i další otázky považuji za důležité, nikterak však jejich pokládáním nechce snižovat kvalitu předloženého textu. Ten je nepochybně zajímavým příspěvkem ke studiu dějin nacionalismu a zároveň skvělým příkladem promyšlené kvalifikační práce, jež se navzdory nemálo mezením dokázala vypořádat s ambiciózním tématem rozhodně se ctí. A protože práce nelze prakticky nic vytknout ani po stránce formální, kterou nelze označit jinak než vynikající, bez váhání a s potěšením doporučuji text Stanislava Kopiše k obhajobě.

V Olomouci dne 7. června 2024

.....

Doc. Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.